

Jócsik Lajos:

Idegen igában

Húsz év cseh uralom alatt

1940

Budapest

Atheneum

(...)

A MAGYAR KISEBBSÉG FELSŐ RÉTEGEI

Sokszor gondoltam már arra, hogy nem helytelen-e a Csehszlovákiába szakad egymillió magyarországi társadalmi szerkezetét a társadalomtudomány nagy kategóriáival mérni? Mert az osztályok vagy társadalmi csoportok fogalma nagy nemzetek klasszikus polgári fejlődése révén került a társadalomtudomány segédeszközei közé s mi most alig egy millió, leszakadt népdarab társadalmi szerkezetét szeretnénk megadni a következőkben. Ezenkívül a szociológia a nagy nyugati népek fejlődéséből hordta össze fogalmait és alkotta meg rendszerét. A magyarság viszont csak nagy fenntartásokkal követte a nyugati nemzetek életútját. A polgári társadalmi forma nálunk felemás. Sok hasznos eleme csak valami kocsonyás állapotig tudott kifejlődni s most itt van e népe egymillió töredéke, mely töredéki mivoltával is elővigyázatosságra figyelmeztet, ha az egész magyarság testére szabott fogalmakkal közeledünk társadalmi változásaihoz. Abban semmi kétség, hogy a magyarság fejlődése a XIX. században a polgári formák egyre határozottabb győzelme felé vezetett. Az utat sok feudális gátlás színezte mégpedig oly erősen, hogy a mai nemzedékek országalapító akarat szinte teljesen utópolgári feladatok (földreform, modern szociálpolitika) elvégzésében őrlődik fel.

A magyarság egymillió töredéke ezzel a felemás társadalmi állapottal került kisebbségi helyzetbe. Olyan történelmi időpontban történt ez, amikor a polgári fejlődés elemei centrifugálisan szétesőben voltak. A háború vége felé teljesen felbomlott a magyar társadalom egyensúlya. A társadalom elemei egyszerre csak önálló életigényekkel léptek fel és egymással szembekerültek. A Felvidéken a falu szembefordult a várossal. A magyar kommün hatására fegyveres csapatok verődtek össze a falvakon szökött katonákból és orosz foglyokból és a városok ellen indultak. Szinte minden város kiszakadt a nagy országos összefüggésekből és odajutott, hogy teljesen egyedül kellett gondoskodnia létéről és biztonságáról. A városi lakosság az otthonmaradt öregekből és felmentett közhivatalnokokból nemzetőrséget szervez a közvetlen vidék ellen. A városok farkasszemet néznek vidékükkel. A központból, amellyel megszakadt a biztos összeköttetés, ellenőrizhetetlen hírek jönnek. A vidék nem táplálja a városokat, hanem harcra készül ellenük. Mintha százados elfojtottságok törnének fel a falvak népében. A nemzetiségi helyeken aztán nemzetiségi ellentétek is belejátszanak ebben az általános társadalmi bomlásba. A városok itt magyarok voltak nagyrészt, a vidék pedig más nemzetiségű.

Csaknem teljesen szétszakadt hát a magyar polgári fejlődés egysége, amikor az idegen hódítók fegyveres csapatai megjelentek a Morva határvidéken, hogy területet hódítsanak egy állam számára, amely még csak elméleti életet élt.

A magyar városok ebben az zűrzavarban egyenként próbáltak ellentállni, éppen úgy, miként néhány száz évvel ezelőtt, amikor a brandyszi Giskra nevű cseh zsoldosvezér ve-

zetésével ugyancsak e nép zsoldosai jöttek át a határhegyeken az északi városok meghódítására. A magyar kormány erőtlen volt, félénk és kishitű s bízott a béketárgyalásokban. Nem szervezett nagyvonalú ellenállást. A hódítók ügyesen polgári nyugalmat ígértek a megfélemlített városoknak s nagyon sok esetben bekövetkezett, hogy a polgári városi nép, hátában az ellenséges vidékkel, maga sietett a hódítók védelme alá. A ki-robban társadalmi ellentétek, mintha szélesebb nemzetközi értelmezés is kaptak volna ezáltal. A városok polgári lakossága társadalmi veszedelemtől akart megszabadulni s azt hitte, hogy a zavarok elültével a béketárgyalásokon majd visszarendelik a cseheket, akik egészen a Duna vonaláig merészkedtek. A hódítókat nem rendelték vissza. Az új állam polgári alakulat lett, azonban nem társadalmi, hanem nemzeti alapon. A nyugati győztesek ugyan azt kívánták az új állam uraitól, hogy az elfoglalt területeket társadalmi alapon szervezzék polgári köztársasággá és Beneš kötelező ígéretet is tett, hogy keleti Svájcra alakítja a köztársaságot. Az első alkotmányozó nemzetgyűlésről azonban teljesen kizárták a nemzetiségeket s azok egyetlen rétegét, még felső rétegét sem kérdezték meg sem az alkotmányról, sem pedig a részletkérdésekről. Az a szerződés, amelyet a győztes hatalmak Csehszlovákiával Saint-Germain en Laye-ban kötöttek 1919 szeptember 10-én, első cikkelyében kimondja, hogy a cseh tartományok és Szlovákia népe szabad akaratukból határozták el, hogy egyesülnek. Szlovákiában csak a szlovákoknak volt valamiféle szavuk az alkotmányozó nemzetgyűlésen és ezek szerint mintha a magyarság egymillió s tömbje nem tartozott volna az új állam népességéhez. A csehek, ha a területről volt szó, mindig Csehszlovákiához tartozónak vettek a magyar területeket, ha azonban a magyar kisebbség jogairól volt szó, mintha eltekintettek volna attól, hogy a magyarokat is az új állam népeihez sorolják.

A csehszlovák köztársaságot polgári alakulatnak kell tekinteni a szó történelmi értelmében, de olyan polgári alakulatnak, mely csak a csehek számára biztosította a legteljesebb polgári emelkedést, ugyanakkor azonban többi népeitől teljesen elvette azt. Annyit jelent ez, hogy amíg a csehek felső rétegei teljesen kifejlődtek és társadalmi, valamint gazdasági szerepükben szinte imperialista szint kaptak, addig a kisebbségek felső rétegei teljesen tönkrementek, a szlovákok polgárosult vezető rétege pedig nehezen tudott kifejlődni.

Visszatekintve úgy hat a kisebbségi helyzet, mintha minden kis részletjelenség azonos központi érdekek szerint tört volna a kisebbségek ellen valami csodálatosan átgondolt rendszer vagy terv szerint.

A csehek nagyon jól ismerték azt a magasabb magyar életformát, amellyel a magyar kisebbség Csehszlovákiába került. Tudták azt is, hogy ez a magasabb polgári életforma ígérete alatt tartja a szlovákságot is. Felismerték a hódítók, hogy amíg ez a magasabb életforma tartja magát, addig nem lehet szó a magyarság teljes megtöréséről. Érdekeik úgy kívánták, hogy letörjék ezt a magasabb magyar életformát.

Az első feladat volt, hogy a nemzetiségek felső rétegeit, a vezető osztályokat semmisítsék meg. Legelőször a nagybirtokosokat likvidálták. Szlovákiában csak magyar nagybirtokos réteg létezett, így a földreform itt kizárólag magyar rétegeket érintett. A statisztika által kimutatott lefoglalások mögött tehát csaknem minden esetben szenvedő félként magyar birtokos áll.

Szlovákiában és Kárpátalján összesen 1044 esetben alkalmazták a földlefoglalásról szóló törvényt. Ennyi birtokost tehát mindenesetre érintett a földosztás. Ha ezek számát a családtagok számával vesszük, akkor kb. e réteg társadalmi terjedelmét kapjuk meg. Így mintegy 3000 lélek tartozott a kisebbség egymilliós tömbjéből a földbirtokosok rétegéhez. A történelmi országokban ez a réteg sokkal kisebb volt. Itt ugyanis csak 884 esetben alkalmazták a földlefoglalást.

A birtokosok földjeik értékének 50-60%-át kapták meg csupán s megállapítható, hogy a földreform e réteg gazdasági erejét és társadalmi súlyát teljesen megtörte. A magyar földbirtokosok rétege tehát mindjárt a kisebbségi sor legelején, mint valami osztályozó mérkőzés első fordulóján harcképtelen lett. A magyar földbirtokosok nem ismerték fel minden esetben a kisebbségi helyzet jelentőségét. Nem reagáltak rá azzal a mozgékony-sággal, amellyel szükség lett volna.

A földbirtokosok osztályának nagy része kiszóródott a kisebbség társadalmi szerkezetéből, azok, akik megmaradtak, a kisebbségi helyzetben már teljesen új képződményt jelentettek. Tökéletes szakismeretek igénybevételével kellett gazdálkodniuk megmaradt földjeiken, ha boldogulni akartak. Az agyontámogatott maradékbirtokokkal csak így bírhatták a versenyt. Rájuk a banktőke is leselkedett, s jaj volt annak, aki egyszer a többségi bankok csápjai közé került! A megmaradt kisebbségi földbirtokosok egy másik része, vagy ugyanaz, szerepet vállalt a kisebbség politikai életében. De itt nem csinálhatott osztálypolitikát, mégpedig többféle okon. Elsősorban nem volt nagy társadalmi súlya, mert a kisebbség vékonyka rétegét jelentette csupán. A földosztás teljesen deklasszálta. Osztályérdekei szerint csak a földosztás ellen csinálhatott volna politikát, de nem egy húsz évig tartó helyzetben. A magyarság nagy része is a földosztás mellett volt. A kisebbségi parasztság is földet akart s a birtokosok nem kaptak volna arra tömegeket, ha a nagybirtokok visszaállítását követelték volna. Politikai törekvéseikben nekik is a földreform alapjaira kellett helyezkedni, ha meg akarták nyerni a magyarság nagy részét. A kisebbségi politika magát a földosztást nem, csupán nemzetiségellenes céljait ítéltette el. Így a magyar kisebbség nagybirtokos felsőbb rétegében szép erények fejlődtek, ami akkor lett világossá, amikor a kisebbség visszakerült az anyatesthez. A felső osztálynak azonosulnia kellett az alsóbbakkal. Így érlelődött ki az a csoda, hogy a birtokosok, még az arisztokrata elemek is eljutottak a földosztás nemzeti hasznosságának megértéséhez s azt némelyek bátran hangoztatták is.

Amit itt a kisebbségi magyarság ipari felső rétegről mondhatunk, az eddigi ismereteink alapján olyan egyszerű, mint valami összeadási vagy kivonási művelet. Csak emlékezetbe kell idézni a cseh ipar versenyét és a csehek iparpolitikáját a Felvidéken, hogy megmondhassuk az ipari felső rétegek sorsát. Ez a réteg is tönkrement. Szlovákia gyarmattá lett s amikor később mutatkoztak is új lehetőségek az ipari fejlődésre, akkor ez a terület már teljesen a csehek gazdasági befolyása alatt állott. Egyre ritkább jelenség lett, hogy kisebbségi magyarnak termelő eszközök voltak birtokában. Érdekelne bennünket ugyan, hogy mekkora volt ez a réteg a kisebbségben. A csehszlovák statisztika azonban ennek megállapítására nem nyújt még oly közvetett módot sem, mint a birtokosok esetében. A magyar közirók szerint kb. 1000 gyár került a csehek uralma alá a Felvidék elszakításával. Feltéve, hogy minden gyár egy tulajdonosé, ezt a réteget is ugyanakkorára becsülhetjük a családtagok beszámításával, mint a földbirtokosokét.

Az ipari polgár, vagy a bankpolgár helyzete, azonban sokkal kötetlenebb, mind a földbirtokosé. A föld helyhez köti tulajdonosát és szűkebb vagy szélesebb társadalmi szerepet is kölcsönözhet neki abban a környezetben, ahol birtoka van. Az ipari vagy bankpolgár úgy hierarchizálódik, amint összpontosul az ipari vagy banktőke. Aztán az iparos polgár közösségi jelentősége nem társadalmi jelenlétében van azon a helyen, ahol a termelés folyik. Sok felvidéki üzem tulajdonosa Budapesten lakott, sok gyár pedig nemzetközi érdekeltség tulajdona volt. S ha egy gyár leállt a kisebbségi helyzetben, akkor ezt elsősorban a termelésben közvetlenül résztvett rétegek érezték, elsősorban a munkásság és a szakintelligencia. Ami a gyáriparosok számára esetleg az osztalékok csökkenése volt, az a kisebbség alaprétegeinél az életlehetőségek teljes megszűnését jelentette. Voltak azonban itt is kivételek. Voltak kisebbségi gyárosok, akik nem tartoztak bele az ipari vagy bankvilág nemzetközi hierarchiájába, akiket helyhez kötött üzemük s vagy boldogultak, vagy tökéletesen tönkrementek, mint a nagybirtokosok. Itt is akadtak politikusok és itt is ugyanazt az azonosulást figyelhetjük meg bizonyos mértékig az alsóbb rétegeknél, mint a földbirtokosoknál. Ezeknél a kivételeknél a polgári forma nem a fokozható jövedelmek lehetősége volt, hanem olyan gazdasági és kulturális keret, amelyben egyenlő helyet kap minden társadalmi réteg.

A kisebbségben így tisztult meg a polgári nemzeti kultúrlét belső tartalmassága. Ha a kisebbségi életben szóbakerült a polgáriság, és az utóbbi évek során egyre gyakrabban került szóba, akkor eredeti értelmére letisztult tartalmakat jelentett, a polgári ébredés klasszikus korát, a francia polgárharcok hősiességét és egy kicsit a barrikádok ízét, s mindazt, amit ebből a polgári korszakból használni lehetett. Nem gondolt senki „bourgeois” érdekvédelemre. A merev és mechanikus baloldal szólamai éppen ezért nem bírtak a kisebbségben legyökerezni. Amikor baloldalon a polgárról beszéltek, akkor mindig „Comité des Forges” titokzatos társaságra figyelmeztettek, arra a meséshatalmú kétszáz családra, amely a francia nemzeti bankot hatalmában tartja és tőle függ minden francia kormány sorsa. A kisebbségi helyzetben egyre üresebben csengett ilyesmi, hogy a „bourgeoisie akarja”, hogy a „bourgeoisie a profit növelése érdekében”, vagy „a profitban való részesedés miatt” stb. Egyszerűen azért hatottak üresen ezek a szólások, mert nem volt ilyen bourgeois és nem voltak ily bourgeois érdekek. A kisebbségi ellenállás értelmét már nem lehetett azzal az egyszerű tétellel megérteni, hogy a kisebbségi polgárság azért harcol a cseh polgári réteggel, mert az nem engedi megfelelő módon a profitban részesedni, s hogy a kisebbségi munkásnak nem kell résztvennie azért nemzetiségi politikai kezdeményezésekben. A Saar-vidék helyzete tette világossá, hogy kisebbségi sorsban élő népben kifejlődhetik a társadalmi különbségek halaványuló szerepével szemben a népi együttélésnek, mint hatalmas, átfogó keretnek egyre fokozódó érvénye. A szlovákiai magyarságban is valamiféle hasonló folyamat ment végbe. Ennek nem az volt a magyarázata és értelme is másutt volt, hogy egy vagy más politikai párt szerezte meg a kisebbség szavazatainak döntő többségét. Aki e folyamatot csak ennyire becsüli, az nagyon aláértékeli a csehszlovákiai magyar kisebbséget. A magyarságot itt egy felülről jövő nyomás egységesítette. Felülről jövő hatások szocializálták, egymás mellé rendelték az egyes rétegeket. Bebizonyosodott, hogy a társadalmi kiegyenlítődésként nem lehetetlen, hogy a társadalmi hierarchia nem tabu. A kisebbség megérezte, hogy ez a

kényszerű, úgy mondhatnám, „botcsinálta” kiegyenlítődés teljesen elfogadható, sőt jó-tékony is bizonyos mértékben, mert egyszerűsíti a közösség feladatait és összpontosítja erejét azok elvégzésére. Nem totalitárius hatások sodorták össze a társadalmi elemeket, hanem a húsz esztendő sors alakította a kiegyenlítődés útját. A kisebbségi parasztság nem azért tudott összefogni arisztokrata politikusokkal, mert hajlamossá lett valamiféle össznemzeti totalitásra, hanem azért, mert eltűntek a nagybirtokok s mivel a két réteg társadalmi ellentétei nem jutottak egymás ellen érvényre. A kisebbségi munkásság azért tudott együttérezni vagyonosabbakkal, mert őket egyformán nyomta az uralkodó nép gazdasági politikája. Ez az azonosulás minden rétegnél megmutatkozott.

A kisebbségi helyzet legnagyobb eredményének tartom, hogy a polgáriság értelmét visszavezette eredeti jelentéséhez, amikor még polgári kultúrlét és nemzeti lét teljesen egybeestek. A magyarság kezdetleges, pusztai agrárius létéből magasabb polgári létformába emelkedett. Nem azért, mert a liberálisok győzelemre vittek valamiféle eszméket, hanem azért, mert a nemzeti megmaradás parancsa volt a közép-európai térben. Mi lenne ma belőlünk, ha nem mi, hanem a szlovákok, szerbek és románok fejlesztettek volna maguknak hatalmas ipart, kereskedelmet és közlekedést? Mi lenne most a magyar? A kisebbségi helyzet sok tanulsága feleletet ad erre a kérdésre.

A magyar kisebbség sorsa mélyére szegényedése során pillantottunk be. Amíg a csehek nem foglalták le a nagybirtokokat, amíg nem üzték el a gyárakat és amíg nem alkalmazták ipari és gazdasági politikájukat, addig a kisebbség azt hitte, hogy rövid ideig tartó politikai kalandban van része, valamilyen avantűr az egész, amelynek hamarosan vége lesz. A Felvidéken még semilyen társadalmi szerkezeti válság nem indult el s az egész helyzet olyan volt, mintha kulisszákból rakták volna össze az új államot. Nemcsak a magyarság társadalmi szerkezete maradt érintetlen, hanem a magyarság és más nemzetiségek viszonyai is. Šrobár, Szlovenszko első teljhatalmú minisztere, a szlovákok között nem talált négy embert, akik négy szlovák főispánságot vállaltak volna. A főispán-jelöltek, akikkel tárgyalt, kinevették, amikor az új szlovák létforma tartósságát fejtegette előttük. A szlovák nép is idegenkedett a cseh hivatalnokokkal szemben. A zsidóság és németség viszonya az első időkben még semmit sem változott a kisebbségi magyarsághoz. A magyarság helyzete még változatlanul a gazdanép helyzete volt. Még mindig emelkedést jelentett, ha a gazdanép befogadta a külső elemeket. A magyar létforma még hódított, magasabb életszintet és több szabadságot jelentett.

Amikor azonban egyre-másra kerültek szláv kezekbe a magyar nagybirtokok s amikor egyre több gyár szüntette be átmenetileg vagy egészen termelését, a magyarság elveszítette vonzását a vele együttélő népekre. A németség és zsidóság elfordulása jelezte ezt a legjobban. A két nép egyszerre és egyidőben fordul az új gazdanép felé. Šveha a huszas éves derekán, amikor a néppárt végleg ellenzékbe vonult, beveszi a németeket a kormánypártba s ettől kezdve, a németek nagyrésze az állam alapjain áll egészen 1937-ig.

Ez volt az az idő, amikor a magyarság „gazdasorból szolgasorba, paplan alól hült bokorba” sodródott. Addig nem volt ebben semmi aggasztó, amíg a vele együttélő népek elfordulásában jutott ez kifejezésre. Az elszegényedés azonban közeljött a kisebbség soraihoz és kikezdte a magyar rétegeket is. Megindult az asszimiláció folyamat és most már a kisebbség soraiból szedte a kiszakadók ezreit.

Mi volt az asszimiláció lényege?

Nem lehetett semmi más, mint az, hogy a magyarság egyes rétegei észrevették, hogy a magyarság nem adhatja meg nekik a nyugodt életet. A közösség már nem tud kenyeret adni fiainak, nem jelent már magasabb életformát, hanem alacsonyabbat, az emelkedést már a jövevények gazdagabb és biztosítottabb élete nyújtja, a magyaré szegénységet és küzdelmet adhat, amihez kitartóbb idegzet és nélkülözni tudás szükséges.

Az asszimiláció azzal párhuzamosan szedte áldozatait, ahogyan szegényedett és polgári életszintjéről lecsúszott a kisebbségi magyarság. A szlávok azzal párhuzamosan tudta elhódítani a magyar elemeket, ahogyan színvonala a magyarság fölé kezdett emelkedni. De a legérdekesebb, hogy a hódítók oldalán nem dolgozott valami értékekben dúsabb forma. Egyszerűen a nagyobb darab kenyér kényszere sodorta le az embereket a magyar kisebbség társadalmának felületeiről. Így jutottunk oda, hogy a magyar kisebbség nemzeti ellenálló képessége teljesen azonosodott azzal, hogy mennyi embernek tud *polgári* megélhetést adni. *A polgári, gazdasági és szellemi javak gyarapítása így egyre inkább a nemzeti megmaradás erősítését jelentette a kisebbségi magyarság számára.*

A KISEBBSÉGI MAGYARSÁG KÖZÉPSŐ RÉTEGEI

A középrétegek társadalmi helyzetének ismertetője, hogy a társadalom fő rétegei között élnek, a társadalmi szerkezet közepén, sem nagyon alul, sem nagyon felül a társadalmi hierarchiában. A társadalmi lét középértékét képviselik s kiegyensúlyozottságukkal fékezik a kilengéseket a szélső pontok felé. Az iparosságot, a tehetősebb parasztságot és a középosztályt soroljuk e rétegek csoportjába.

Két réteg, az iparosság és a parasztság tehetősebbjei a modern fejlődés kényszere folytán nem tudják megőrizni tartósan nyugalmi helyzetüket. A fejlődés kitolja őket megállapodott társadalmi és egzisztenciális helyzetükből s vagy feljebb lendíti, a hierarchiában vagy pedig leszorítja a társadalom népalji rétegei felé. Vannak esetek - a mai időkben egyre ritkul ez a jelenség - amikor a kisiparos nagy vállalkozóvá lesz. Általánosabb azonban az, amikor a kisiparos nem tudja megőrizni létét, tönkremegy és letöredezik a társadalom alsó szintje felé. A középosztály helyzete némileg állandóbb. De a megélhetés szempontjából itt is csuszamlás az általános és ritkább az emelkedés.

A társadalomtudomány még nyugalmasabb fejlődés során is e törvényszerűségek perspektívájában vizsgálja a középrétegek helyzetét és változásait. Az a meggyőződés, hogy a magyar kisebbség középrétegeinek helyzetét szintén e törvényszerűségek határozzák meg. Vagy pontosabban: a magyar kisebbség változásai középrétegeinek életében ugyanezeket a törvényszerűségeket erősítették meg. Csakhogy a fejlődés sokkal gyorsabb és sokkal dinamikusabb volt, mint nemzeti létét szabadabban kiélő népeknél. A kisebbségi helyzet nagy ellentéteket iktatott a kisebbségi magyarság életébe, mint amekkorák akkor hatottak volna, ha az egymilliós felvidéki magyarság a nemzet többségéből nem szakad ki. A kisebbségi magyarság társadalmi erőtere sokkal gazda-

gabb volt és sokkal terhesebb. Nemcsak belső ellentétei, saját belső élete hatott a fejlődésre, hanem külső erők is és ezek sokkal nagyobb mértékben. A folyamatok és kifejlődések nagyon meggyorsultak ezáltal, mert nagy belső és külső hatások sodorták azokat a végső fokok felé. Tán a felvidéki magyar kisiparosság helyzete bizonyítja ezt a legszomorúbb és így a legszemléletesebben.

A kisiparosság helyzete

A kisebbségi korszak elején, amikor a nagy üzemek egymásra kiszorultak a termelésből, azt lehetett volna várni, hogy a kisiparosság valamiképp megszilárdítja létét. A nagy halak kiveszöben voltak ugyanis, amelyek békésebb idők során állandóan pusztították őket, a kis halakat. A megszűnt felvidéki gyárak helyét a fogyasztásban azonban csehországi üzemek foglalták el. Az otthoni nagy halak helyett más, hatalmasabb lények jelentek meg a vizeken. De legalább csak abban a mértékben lehetett volna kisiparos termelést folytatni a Felvidéken, mint régen, a világháború előtt, amikor ugyan hatalmasan fejlődött a gyáripari termelés, de a kisiparosságtól még sem vette el teljesen a levegőt. Az ipari fejlődés természete a világháború előtt mintha külterjes lett volna, az elégséges piacok birtokában mindig szélesebb területekre gyűrűzött s nem volt gondja, hogy a piacokat belterjesen kihasználja. A kisiparosság éppen ezért élhetett meg a nagyipar mellett, mert a fogyasztás belterjesebb kielégítése mindig biztosította a kisipari termelés életét. Sok szükségleti cikkel kapcsolatban a fogyasztás olyan minőségi igényeket támasztott, amit nem tudott a gyáripari termelése kielégíteni, ahol természetszerűleg a mennyiségi szempontok döntöttek a gyártásban. De megváltozott ez a helyzet a háború után. A csehszlovák köztársaság kereteibe szorult hatalmas nagyipar nem terjeszkedhetett külterjesen, külső piacok felé s ezért a belső piacok belterjes kihasználását kezdték el. A nagyipar elfoglalt minden talpalatnyi helyet, betöltötte az igények mindig apró rezzenetét a fogyasztásban. A fiatal köztársaság csakhamar olyan képet kezdett öltetni, mint valamely amerikai állam, ahol gyors tempóban technizálódik az élet. A lerakatok kitartó tervszerűséggel beszervezték az árupiacot. A felszabadult és éhes cseh tömegek szinte csak mennyiségi igényekkel rendelkeztek s ez teljesen megfelelt a cseh gyáripari szériatermelésnek. A kisipar végzetesen kiszorul a termelésből s ezt a tényt a kisiparosok óriási hekatombája jelezte országszerte. Maga Batya, a bőripari és cipőipari termelés összpontosításával 60.000 kisiparost szorított ki. A cseheknél az ilyen természetű zavarok levezetődhetnek, mert a nagy lendületet vevő élet már területekre szíve el ezeket az elemeket. Sok esetben a hivatalnoki rétegekbe, mert az új állam igazgatás nagy tisztai és altisztai aparátust igényelt. A Szlovákiába özönlő hivatalnokok között rengeteg olyan volt, aki úgy jött északról délre és keletre, mint a gyarmatokra, vagy Amerikába, ahol a korlátlan lehetőségekben a legellentétebb foglalkozások is bámulatos gyorsasággal átképződhetnek. A kisebbségi kisiparosság azonban nem szívódhatott fel sehová. A gyárak nem vehették fel mint ipari munkást. Ha felvették, akkor az ipari munkások válsága mélyült el. Az egyik baj egy másik felidézésével talál szomorú orvoslást. Különleges jelenségek is hatottak aztán a kisiparosság helyzetére. Valamikor a vasút kiépítésével nagyon sok kisiparos szívódott fel a vasút személyzeti állományába, mint mozdonyve-

zető, fűtő és fékező. A magyar vasutasok elbocsátásával az egykori vasutasokká változott kisiparosok visszaözönlöttek a régi szakmákba és a bentlévőket kifelé szorították, a teljes nincstelenségbe. Falusi helyeken, ahol a kisipari szakma nem jelent még teljes specializálódást a mezőgazdasági tevékenységgel szemben, ahol a kisiparos még mezőgazdasági termelő is, ott hagyták az iparokat, mert nem nyújtottak megélhetést. Itt mezőgazdákka változtak az iparosok. Az ipariengedélyeket visszaadták és a kisipari szakmák elsorvadtak. Azok a mesterek, akik még valahogyan fenntartották műhelyeiket, nem kaptak utánpótlást, tanoncnak nem ment senki, mert a kisipari szakmák már nem biztosítottak megélhetést. Kisiparosaink szinte egyszerre társadalomkívüli helyzetbe sodródnak, lábukat még a proletári élet színvonalán sem tudják megvetni. A csehszlovák statisztika gondosan őrizte azokat az adatokat, amelyekből a magyar kisiparosság szörnyű helyzetét számszerűen be lehetne mutatni. Meg kell elégedni helyi értékű adatokkal tehát, olyanokkal, amelyek csak részben tükrözik a kisiparosok szomorú sorsát. De a kis adatokból is kiolvasható azért a nagy összefüggés, amely országos méretekben meghatározta életüket. Érsekújvárott a háború előtt és alatt két cipőgyár is működött, de emellett a cipő- és csizmadiakészítő kisipar is megélhetett és eltartott 160 vásározó cipészt és csizmadiát. Amikor Batya átvette a cipőgyárakat s amikor felépítette lerakatait, a cipész és a csizmadia kisipar teljesen tönkrement. A vásározók száma 25-25-re csökkent, a többi napszámosként kereste kenyerét. Természetes következménye volt ennek, amit már említettünk, hogy tanoncnak nem adtak senkit, mert a felszabadult legények sokszor csak a kosztért kaphattak a mestereknél munkát.

Amint a háború utáni évek során a cseh tartományok lakossága egyre gazdagodott, magasabb igények fejlődtek benne, egyéni igények, az önállóság első éveiben uralkodó standardizált tömegizlés helyett. A szériagyártmányokat, a formára szabott cipőt és ruhát kezdik levetni, az uniformizált stílust egyéni ízléssel helyettesítik. Ebben a változásban a cipő- és szabóiparnak felébred a konjunktúrája és kisiparosaink egyre tömegesebben vándorolnak fel Prágába, a gazdagodó cseh fővárosba. A magyar iparossegédek is egyre nagyobb számban maradnak a cseh városokban a katonaság után, ahol magasabb képzettségük, fejlett ízlésük és nagyobb szakmabeli jártasságuk könnyű elhelyezkedést biztosít számukra. *A csehek megduzzadt gazdasága, amely a nemzetiségek óriási anyagi szolgáltatásaiból állott elő, most, az anyagi javak elvonása után, kezdi elszívni a kisebbség emberállományát is, asszimilálja értékes rétegeit.* A felvándorolt iparosok sokszor benősülések útján érzelmileg is hozzákötődtek a többségi környezethez. *Otthon, a kisebbség telepein az általános elszegényedés miatt „Batya-cipős magyarrá” lett a nép, a cseh városokban viszont kezdik levetni a Batya cipőjét és felszívják iparosaink egy részét, hogy azok egyéni ízlésükkel szolgálják a meghízott igényeket*

Kisiparosságunk sokszor ólmos nehézkedéssel állott sorsa előtt s így fogadta a kisebbségi élet tragikus fordulatait. Tudatát kispolgári vágyak töltötték meg. Egyesületeiben reménytelen és terméketlen felfelé vágyakozások ütöttek tanyát, műkedvelősi dívott soká, a multidők passzív várása. Sokszor szörnyen megfizette ezt a passzivitását, mert a modern szervező formák ismeretével megőrizhette volna még létét a kisebbségi sorsban is. Érdekes, hogy a parasztság sokkal nagyobb fogékonyságot mutatott a szövetkezetek iránt, mint a kisiparosság. A parasztság a polgárosulás lehetőségeit hatalma-

sabban fogta be szekerébe, mint az iparosság. Ezt a réteget túlzott individualizmusa távol tartotta a társulástól a termelésben. Társulási hajlamok csak társadalmi, illetőleg társasági téren éltek benne. Magyarsága mellett azért érzelmileg kitartott azokon kívül, akik a cseh városokba szívódtak fel. Ha valamelyik legényegyletben a műkedvelők be-tanulták az „Ocskay brigadérost”, hatalmas sikereket értek el vele az iparosság köreiből. Valamiféle kései kurucság élt ebben a rétegben. Pozitív jelentősége az volt, hogy megtartotta iparosainkat magyarnak, csak az volt a bántó, hogy ez a réteg nem tudta magyarságát átértékelni és modernebb, életrevalóbb formákkal összeegyeztetni. Így jobban gyarapíthatta volna a kisebbség anyagi és kulturális állományát és jobban növelhette volna ellenállóképességét az idegen befolyásokkal szemben.

A parasztság sorsa

Bármennyire is szeretnők, csaknem lehetetlen a mezőgazdasági népesség tagozódását számszerű pontossággal meghatározni. A csehszlovák statisztika a mezőgazdasági termelők nemzetiségét sohasem vette figyelembe. Közvetett utakra kényszerülünk itt is, ha el akarjuk dönteni, hogy a mezőgazdasági népesség egy vagy más csoportja a kisebbségen milyen kiterjedést ért el. Az egymillió magyarból 456.199 egyén élt mezőgazdaságból. Ez a szám 114.049 parasztszaládnak felel meg, ha a családtagok számát négynek vesszük. A szlovákiai általános helyzet szerint a mezőgazdasági népesség 35,4%-a rendelkezett valami földdel. Ez az arány a magyarság esetében 42.369 családnak és 169.476 személynek felel meg. Ha feltételezzük, hogy minden család egy földbirtokkal rendelkezett, akkor a magyar birtokos megoszlását hozzávetőleges pontossággal úgy számíthatjuk ki, hogy a birtokmegoszlás szlovákiai és kárpátaljai átlagának segítségével felosztjuk a magyar birtokosok számát. Az egy hektárig terjedő üzemek az összes gazdaságok 22%-át tették ki Szlovákiában és Kárpátalján. Ezek szerint a magyar parasztság tömegéből az egy hektárig terjedő törpe üzemcskék száma 9321. Az egy-öt hektáros kisüzemek száma 47%, összesen 19.913, az öttől-tíz hektárig terjedőké 20%, összesen 8474, a tíztől-harminc hektárig terjedőké 10%, összesen 4236 és a harminc hektáron túl terjedőké 1%, összesen 423. Most már helyenként más és más üzemnagyság biztosítja a nyugodt paraszti lét fenntartását. Átlag a tíz hektártól felfelé terjedő üzemek azok, amelyek még valamiféle megélhetést nyújtanak, a legkisebbségnél roppant küzködéssel. Ha tehát elfogadjuk ezt, akkor a tehetősebb mezőgazdasági réteg mindegy 4657 gazdaságot foglalt magába és ez kb. 18.000 embernek felel meg. A magyar kisebbség tehetősebb paraszti rétege nagyobb nem lehet, az a benyomásom, hogy még ebben a számban is van valami szépítés. Ekkora hát az a réteg, amely a kisebbségi paraszti sors biztosabb alapja volt. A mezőgazdasági népesség nagy része szegény törpegazdákból és nincstelen földmunkásokból állott, társadalmi létezés alá szorított tömegekből, amelyek állandóan nyugtalan lázakat hordoztak magukban.

A tehetősebb parasztság egy-egy faluban négy-öt gazdából állott, csak a délszlovákiai nagy parasztfalvakban volt számosabb és csak itt alkotott társadalmi határozottságú réteget. Ezeknél a jobbmódúság ismertető jele volt, hogy gazdasági cselédet tartottak, kocsi vagy szolgát. Tehetősebb helyezték tudata sok helyen már csak álarcként viselt

családi hagyomány volt, a múlt emléke. A falu nagy osztályellentétei is kopni kezdtek a kisebbségi helyzetben, a kulák-gőg és a parasztnábobi úrhatnáság már alig létezett.

A „Sarló” szociográfiai vándorcsoportja Gömörben 1931-ben már alig talál olyan gazdákat, akiknek birtoka meghaladná a 100 holdat. Fülekpüspökin a gazdák átlagos birtoka 20 hold, de csak négynek telik cselédre, a legtöbbje csak szezonmunkásokat tud alkalmazni aratáskor. Gazdafiúk már a füleki zománcgyárba is eljárnak ipari munkába, a falusi szegényekkel együtt. Ragyolcon a parasztbirtok 80 holdtól lefelé terjed, a gazdák legnagyobb részének azonban csak 20 holdja van. A ragyolci bányamunkások 4-5 holdas törpebirtokosokból kerülnek ki. Csákányházán a legnagyobb parasztbirtok 40 hold. Bénán azonban a legnagyobb gazdának már csak 13 holdja van, Balogfalván a tehetősek 15 holdasok. Ajnácskő parasztnábobja 100 holdas gazda, aki után két 30 holdas gazda következik, azután törpébb birtokosok. Ó-Báston a legnagyobb gazda 90 holdas, van még egy-két harminc holdas, a legtöbb azonban 1-2 holdat bír. Almágyon a parasztbirtok legfelsőbb határa 50 hold, Gestetén 45, Rimasimonyiban 50, Rimaszécsen pedig 60 hold. Csak ezek a legtehetősebbek tartanak gazdasági cselédeket. Ugyanilyen a helyzet a Szilicei-fensíkon is, Szilicén és Körtvélyesen a felső határ 50, Szádalmáson pedig 70 hold. Szádellőn a legtehetősebb gazda 18 hold birtokosa. A bodrogközi vándorcsoport jelentéséből is hasonló kép tárul elénk. Csallóközben 1920-ban mindössze 59 olyan földbirtokos volt, akik 150 hektárnál nagyobb földdel rendelkeztek. Az 57,5 hektárig terjedő parasztbirtok az összes üzemek 66,34%-át tették ki. Az 57,5 hektártól 86 hektárig terjedő üzemek száma 46,67% volt. Érsekújvárnak, a legnagyobb felvidéki magyar parasztvárosnak 1100 gazdája közül csak 11 birtoka haladja meg a 88 holdat.

A felvidéki tehetősebb magyar parasztság vékony réteg volt csupán s nagyon határozatlan létalappal rendelkezett. Mindenütt ellenségesen állott szemben a hatalommal, mert a földosztásból mindenütt kirekesztették. Lelki alkatának a Magyar Nemzeti Párt felelt meg a legjobban s a falvakban mindenütt ennek élcsapatát alkotta. A csehszlovák ágárpárt magyar tagozata csak átmeneti sikereket ért el soraiban, tartósan nem bírt legyökeredni. A földosztás nemzetiségellenes végrehajtása ezer tényben állott a parasztság előtt. Vannak, akik állítják, hogy ha a csehszlovák kormány megfelelően részeltette volna a magyar parasztságot a földosztásban, akkor tartósan magához köthette volna. Mindenesetre levezetődőtt volna a parasztság lázongása, de a magyar közösségből nem lehetett volna elvonni. Nagy hatalom a föld, mert roppant volt e réteg vágya a föld után, de ez a vágy sem tudja elnyomni teljesen a közösségi tudatot. A magyar népi-nemzeti tudat sokszor valami fajtaérzéssel volt azonos e rétegnél. A jövevény telepest sokszor azért vetette meg és azért idegenkedett tőle, mert másnak érezte, idegennek, furcsának, aki nem illik bele az ő közösségébe. Láttam a Bodrogköz és a Csallóköz magyar parasztjainak felháborodását és hallottam csúfondáros megjegyzéseiket, amikor a jövevény telepesek nem tudtak úgy kazlat vagy petrencét rakni, mint ahogyan az a magyar vidéken hagyomány volt a táj törvényei szerint. A bodrogközi Boj és Bottyán vidékén meg is tanították a szláv telepeseket - magyarul petrencét és kazlat rakni.

Nem hihető, hogy e réteg tömény népisége közösségi érzése eltűnt volna az időben, ha kedvezett volna neki a kormányzat. A parasztság hajlik a legnehezebben a kiszaka-

dásra. Ha a magyarság teljesen kiszorult volna a városból, a falvak egyszerűbb kereteiben élt volna tovább és nem olvadt volna be az idegen közösségbe.

A földosztás nem emelte fel ezt a réteget. Másutt mindenütt erre a rétegre épített, a cseh és morva parasztság e típusát tette meg államfenntartó politikai és gazdasági erőnek. A cseh parasztság folyton gazdagodott. Egyre növekedett gazdasági, társadalmi és politikai ereje. A szlovákiai és kárpátaljai paraszti tömegek és bennünk főleg a kisebbségek lassan tönkrementek. *Szinte hihetetlen volt a cseh és szlovákiai parasztság életszínvonalának különbsége. Az önálló csehországi földművesek átlagos húsfogyasztása évi 35 kg volt, Szlovákiában csak 27, Kárpátalján pedig csak 15 kilogramm. A földművesek cukorfogyasztása 137 kilogramm. Szlovákiában 78, Kárpátalján 15. Textilárut és cipőt a csehországiak évente 638 korona értékben vásároltak, Szlovákiában már csak 356 koronáért és a Kárpátalján csak 180 koronáért!*

A cseh és morva parasztság gazdagodott és öntudatosodott és hatalmas utánpótlásokat küldött a középosztályba. Morvaországban a Hanán és a morva-szlovákok vidékén láttam falvakat, ahonnan gyerekseregek jártak be a városokba középiskolákba. A leányok és fiúk még maturáns korukban sem vették le falvaik népviseletét s láttam tanítójelölteket is, akik nem valami mondvacsinált romantikából, hanem egyszerű természetességgel viselték a házihímzésű ingeket. Nem volt bennük az alacsonyabbrendűség halvány rezdülete sem, amikor tanult emberré emelkedtek. A középosztálybajutás nem volt gátfutás és nem kellett ezért az osztály megtagadásával fizetni. Ezek a fiatal morva parasztszarmazékok nem a könnyebb élet vágyával mentek magasabb pályára, nem a középosztályi élet külső formái csábították őket. *A magyar kisebbség tehetősebb parasztsága a nyomasztó megélhetési terhek alatt visszavonta gyermekeit a középiskolákból és az egyetemekről. A harmincas évek elején a Sarló szociográfusai már majdnem mindenütt találkoznak az ilyen letört magyar fiatalokkal a falvakban, akik félbeszakadt polgári élet után teljesen elvesznek a kezdetlegesebb életben. A parasztság tehát, amint elvesztette gazdasági erejét, kiesett középosztályt utánpótló szerepéből.* Tanítási kedve lelankadt, de a maradék középosztály sem fogadta mindig repesve az alulról jött népfiaikat. A kisebbségi helyzet második felében csak asszimiláció árán emelkedhettek fel paraszti életükből.

A parasztság nem élhette ki polgári ösztöneit. Arra nem gondolt, hogy a paraszti lét keretein belül teremtsen emelkedési lehetőségeket magának. Földje nem volt nagy és nem volt elegendő lába alatt. Ez még hiányos felsorolásunkból is kitűnik. A kényszerű demokratikus felaprózódást láttuk kisebbségi parasztságunknál. Valamiféle bolgárosodás volt ez, út a bolgár parasztdemokrácia alapjai felé. A parasztság a folyton aprózódó földjén a hagyományos szemtermelésben a versenyt a nagy- és maradékbirtokosokkal és az agyontámogatott telepésekkel. Nem tudott változtatni termelőformáján. A szemtermeléssel csak azt érthette el, hogy fenntarthatta a paraszti élet legszűkebb alapjait. Emelkedésre már nem maradt ereje. S ha figyelembe vesszük, hogy a kultúra magasabb jelenségei a megélhetésben megtakarított felesleges erő kifejtése, úgy a parasztság alig rendelkezett ilyen felesleges erővel a magasabb kultúrateremtést illetően. Még saját népi kultúrájának elemét is felesleges erők hiányában pusztulni engedte és helyébe semmit sem vehetett fel. A kisebbség közírói egyre hangoztatták a veszendőbe menő népi kultúra értékeinek megmentését, de a kallódás mögé, az okok világába nem tekintettek.

Ezt a jelenséget az ősi erkölcsöktől és a népi közösségtől való elfordulással magyarázták s úgy vélték, hogy rábeszéléssel javíthatnak a helyzeten s visszavezethetik a falut a népi kultúra kincsihez. A cseh parasztság urbanizálódó rétegeinél ez a probléma fel sem merült, de még az intellektüeleknél sem. Nem érezték, hogy valamiféle bünt követnek el népük ellen, ha elhagyják népi kultúrájuk tárgyi vagy eszmei tartalmait és a kispolgárságot veszik fel. Érdekes volt, a kisebbségi kispolgárság nyugodtan élt városias kultúrformájában, de erkölcstelennek tartotta, ha a parasztság felvette a pantallót, a félcipőt és a selyemharisnyát. Viszont a magasabbrendű nemzeti lét végét jelentette volna az, ha a magyarság úgy megfogyatkozik a kisebbségi helyzetben, hogy a parasztság tömegeire egyszerűsödik. A csehek törekvése is az volt, hogy a magyarságot öntudatos polgári nemzeti létformájából kivetkőztessék. A magyarság ebben az állapotában „pour soi” tehát öntudatos és öncélú képződmény volt, paraszti tömegeiben a fizikai létezés „en soi” szintjére csúszott volna le.

Az elmúlt 20 esztendőt a felvidéki magyar parasztság szempontjából úgy kell tekinteni, mint valami szédületes versenyt, amelyben a magyar parasztság arra kényszerült, hogy egyszerű ökrös vagy lovas szekereivel modern gépkocsival tartson ütemet. Mert körülbelül ilyen volt a különbség a többségi és kisebbségi agrár rétegek között. A magyar parasztságnak erején felül rohannia kellett, hogy le ne maradjon a szemtermelésben, ami létét megpecsételte volna. Azok az üzemi vizsgálatok, amelyeket szakembereink (Machnik Andor) a kisebbségi paraszti termelésből végeztek, pontosan tudósítanak bennünket arról, hogy a magyar parasztság léteért egyre kétségbeesettebben verekedett. Mindenütt növelte szemtermelését, csökkentette rét- és legelőgazdaságát és a szalastakarmány termelését. A kisbirtok tehát mindenütt a szemtermelő formára vetette magát. Rétejeit is szem alá törte. Ennek következtében állattartása csökkent, földjeit nem trágyázhatta eléggé s így rablógazdálkodást folytatott. Tudjuk, hogy ezt csak a legkétségbeesettebb helyzetben folytatják. A kisebbségi parasztságot arra hajtotta élete, hogy minél több szemest vigyen a piacra. A csehországi parasztság termelése sokkal kielégítőbb volt. A kisbirtok üzemi feltételeinek jobban megfelelt, nem merült ki a mértéken és erőn felüli szemtermelésben. A piacokon a nagybirtok olcsóbb áraihoz igazodik a szemes termények árszínvonala és megesett, hogy a kisbirtok e termelő forma mellett ráfizetett a termelésre. Az, ami lent, nagyon mélyen, a paraszti mélyrétegek életében történt, nem látszott a felszínen azonnal és ha igen, akkor is csak összehasonlításokkal lehetett tudatosítani. Láttuk magunk körül a többségi parasztság virulens boldogságát. A telepések a terménytőzsdéket is járták és mindenkor tisztában voltak a nagypiaci árakkal. Tőlük a kereskedők nem tudták a terményeket potom elrabolni. S meg kell állapítani, hogy a szláv parasztságnál nemcsak az állam támogatása volt irígylésre méltó, hanem a jólétben nagyobb készség is fejlődött ki benne a szakszerűbb és igényesebb földművelésre. A szláv parasztság 0,08%-a tanította fiait mezőgazdasági szakiskolákban, a német parasztság 0,05, a lengyel parasztság 0,06 és a legvisszamaradottabb ruszin parasztság 0,01%-a küldte fiait mezőgazdasági iskolákba. Parasztságunk süllyedését semmi sem mutatja jobban, mint ez az adat.

Nyomorúságos helyzetünkben egyre erősebben kiáltottunk a dániai példa után. Jól esne most azt mondani, hogy a kiáltásokra végre omladozni kezdtek a magyar agrárius

maradandóság jerichói falai, de nem a kiáltók kilátására történt ez. Érsekújvár egy homokos dűlőjében a latájner elemek gyümölcsstermeléssel tettek kísérletet és kitűnő eredményeket értek el. A kívülről megmutatott példa nyomán a helyi parasztság végre felismerte, hogy csak az intenzív kertes gazdálkodás segíthet rajta és nagy lendülettel a gyümölcsészetre vetette magát. Az már aztán valóban a dán parasztgazdálkodás követelésének reményét keltette bennünk, amikor az újvári példa nyomán más helyek, városok és falvak is kísérletet tettek a kertészkedéssel. S itt hangsúlyoznunk kell, hogy ez a kísérlet nem volt csupán a termelés egyszerű jelensége. A parasztság eddig a szemtermelés primitív munkamegosztásában élt, kicsiny igényekkel, izgalmak nélküli tömény fojtottságokban. Szelleme éppen olyan volt, mint a szemtermelés primitív munkamegosztása, egyszerű és izgalommentes. A belterjes kertkultúra összetettebb munkamegosztása és magasabbfokú szellemi tevékenységre kényszerítette, a sokféle és kényesebb áru termelése és az értékesítés belesodorta sokféle helyzetbe és kitanította, hogy megállja a helyét mindegyikben. A magasabbfokú termelőkultúra letépdeste a nehézkesség abroncsait a paraszti gondolkodásról és felkavarta e réteg tömény erőit. Öröm volt nézni, hogy felvulkánlott e réteg életereje. Nem mondunk nagyot, ha az állítjuk, hogy a paraszt polgárosult típusa formálódott itt is s ez volt az újvári példa legnagyobb értéke. A parasztság végre rátalált arra az útra, amelyen biztos megélhetést érhetett el saját munkájával. S az volt a legfontosabb, hogy az az út a saját életén belül emelkedett, nem kellett tehát a középosztályba vezető szörnyű gátfutást végigküzdeni, ha nagyobbértékű emberséget akart elérni.

Csodálatos volt! Láttam olyanokat is, akik már útban voltak, hogy mint nadrágos emberek kiszakadjanak rétegükből. Az újvári példa visszatérítette őket. Tanult emberek kezdtek gazdálkodni s nemes versenybe álltak, hogy a napsugarat és a mátyusföldei táj bőséges erejét zamatos gyümölcsé neveljék, aminek társadalmi neve a polgárosult agrár életszínvonal és magasabb termelő kultúra. Ez volt az egyetlen út, amelyen át a parasztság megszabadulhatott gátlásaitól, ahol megszűnhetett önmarcangoló parasztság, a kivetettség és félelmeség nyomasztó érzése. Ez volt az az út, amelyen át polgárrá emelkedhetett sujtott állapotából, ahol már mint paraszt nem is élhetett. A kisebbségi középosztály erőtlen is volt. Nem volt képes az elbocsátott paraszti rajok befogadására s így mentesülhetett is bizonyos mértékben. A nagyobb jövedelmek megerősítették a parasztság magyarságérzését is. Nemzetiségi magatartása nem merült ki többé a szlávok birtokonbelüliségének irigylésében, megtanult élni és megtanult saját erejéből boldogulni.

Lehet, hogy az érsekújvári példát felnagyítottuk, eltúloztuk fejlettségét, de jelentőségét sohasem. A kertkultúra formái szélesedtek és szélesebb közösségi jelentőse sem volt ismeretlen a termelők előtt. Egyszer az egyik újvári agrár-pionírnak kölcsön adtam Németh László „Magyarság és Európa” című munkáját s amikor visszakaptam, aláhúзва találtam a következő részeket:

„Magyarország nem városiasodott el; lakosságának sokkal kisebb hányada él városokban, mint Ausztria, Csehország vagy Németország népének. Az ipari vértódulás elosztása sokkal könnyebb itt, kevesebb a gyár és több a föld. Ha földművelői majórészt szemet termelnek is, a feltételek, hogy kertországgá legyen, kedvezőbbek,

mint Európában akárhol. Földjének igen nagy része alkalmas a kertgazdálkodásra. Dél felé fordult lejtjeivel Európa boldog dionysosi övébe tartozik, síkságain a szíkesedő foltok között paradicsomi foltok vannak már ma is. Kertterményei éppolyan kitűnőek, mint búzája volt s egy vitaminkorban, ahol nem a kalóriákat fizetik meg a külkereskedelmi versenyben, mint új dömpingfegyver lesz mögötte a zamat.”

Fordítok egyek, lázasan keresem, mi kötötte még le az újvári paraszt pionír figyelmét. Gondolatait szeretném meglesni, kifürkészni azt, miképpen látta egyéni munkája magasabb értelmét, vajjon ismeri-e úttörő küzdelme közösségi értékét és jelentőségét? A következő oldalon még ezeket a mondatokat húzta alá:

„Kecskemét magyar s itt-ott az országban virágba borulnak a fiók Kecskemétek. Csináljunk kertországot Magyarországból. Nem annyi ez, hogy csináljunk belőle valami idegent, hanem terjesszük ki boldog övét a boldogtalanra.”

Itt megszakad a jegyzés, de ez is elég. Az újvári paraszt-pionír munkája nem volt a vagyonszerzés önző teljesítménye. Nem túloznék, ha tudatos országépítésnek vagy a kisebbség magasabbrendű léte felépítésének nevezném. Megnyugodva csukom össze Németh László könyvét, melyben magyar társadalomfilozófiát szőtt a kertkultúra jelentőségéből s arra gondolok, hogy az újváriak városukat szlovákiai Kecskemétnek nevezték s nagy tervek lobogtak bennük, ha jövőjüket elképzelték.

Minden kisebbségi sérelem jelentőségét veszi most előttem, amint az újvári példára emlékezem.

A középosztály

Mondd azt, hogy magyar középosztály, akkor tulajdonképpen azt mondtad: magyar állam, mert Európában sehol sem nőtt össze az állam és a középosztály annyira, mint nálunk. Van jelentős iparunk és hatalmas parasztságunk s mégis olyan a magyarság társadalmi élete, mintha csak középosztály élne ebben az országban. Mintha érte történe minden. Ez a réteg saját lázait rákényszeríti az egész országra, beleoltja az egész nemzetbe. Még kiváló szellemeket is sokszor megtéveszt ez. Hajlandók az ország és nép bajáról beszélni akkor, amikor csak a középosztály bajairól van szó.

A kisebbségi magyarság története is hosszú évek során olyan, mintha csak középosztály került volna a kisebbségi helyzetbe. Az északi nemzetiségi helyeken a középosztály még jobban összeforrott az állam lényegével. Itt teljesen az államból élt. A tanítók a magyar állameszmét tanították, a jegyző a magyar állameszme képviselője volt, a közhivatalnoki réteg az államot szervezte. A nemzetiségi középosztály is gyorsan magyarosodott. Šrobár említi Szlovákiáról írott könyvében, hogy az államfordulatkor a kétmillió szlovákság alig rendelkezett 600 intellektuállal, akinek nemzetiségi érzéséhez nem fért kétség. A szlovákság emelkedő hajlamú rétegei felszívódtak a magyar középrétegbe. A középosztály intellektuális része, a szellemi emberek, akik eszméket és hangulatokat teremtettek és hordoznak a közösségen, nagyon egyenlőtlenül osztódtak szét az országban. Ugyszolván csak a fővárosban élt ilyen réteg, a vidéki városokban elsorvadt, a szigeti környezete nem kedvezett neki. Ha szellemi emberek vidékre kerültek, úgy éltek itt, mint valami börtönben. Még a szervező, a hivatalnoki középosztály

is csak átmenetinek tartotta helyzetét az ország peremén. Környezetével még akkor sem tudott összelepedni, ha magyar volt az. Állandó elvagyódások éltek benne, Budapest felé fordulva élt, s ha nyugdíjba került, egészen biztos, hogy elvándorolt arról a vidékről, ahol működött. Így volt, hogy nem tudtak regionális központok kialakulni abban a mértékben, amennyire szükség lett volna rájuk a Felvidéken. Volt egy kisebb értékű típus, amely az elsővel ellentétben ragaszkodott vidékéhez, de nem valami átgondolt és magasszemponitú lokálpatriotizmus alapján, hanem mert hatalmas gátlások és nehézkedések éltek benne. Ez a típus nem tudott elszakadni környezetétől és életétől, amelyből származott, nem tudott felemelkedni belőle arra a magaslatra, amelyre szerepe kötelezte volna, csak ösztönök lobogtak benne, ivott, kártyázott és tönkrement. Az egyik fajta középosztályi ember az előkelő idegen volt, aki került a „benszülötteket”. A másik, a benszülött középosztály, jött-mentnek tartotta azokat, akik csak átszálló állomásnak tekintették helyüket. Mindkettő csak abban volt hasonló, hogy teljesen elzárkózott az alsóbb rétegekkel szemben. A mi középosztályunk csak mennyiségileg képviselte az államot és a magyar életformát az ország peremén. Minőségileg alig tudta ezt kifejezni. Egyéb okok mellett, a magyarság ezért nem tudta megfelelő időpontban az országot kitölteni, anyagi és szellemi erejével besugározni.

S most mondd azt, hogy megszűnik a magyar állam, akkor tulajdonképpen a magyar középosztály felett mondasz halálos ítéletet. A magyar paraszt akkor is élne és magában hordozná a magyarság népi erejét, ha valami gonosz erő megakadályozna bennünket abban, hogy független és szabad államunkban éljünk, magyarságunk úgy rejtőzne a parasztságban, mint az oltáriszentség a tabernákulumban.

Az államfordulat halálos ítélet volt a kisebbségi középosztályra. Amint a békeszerződések a magyar államot összezsugorították, összezsugorodott a középosztály létalapja is. Ennél a rétegnél az eszmetartalmak, melyeket képviselt és kifejezett és az anyagi megélhetési alapok teljesen egybeestek. Az államfordulat épp ezért volt oly hihetetlen a középosztály számára. Rossz álomnak vélte, nem hitt neki. De kényelme is elképzelhetetlennek tartotta a fordulatot. Jó hivatalnok volt azért a felvidéki középosztály, ragaszkodott gazdájához, mert amikor tartót létét meg akarta szervezni, nem állott szolgálatába, szervező erejét nem adta oda neki.

A magyar hivatalnokok nagy része nem tette le az esküt.

De amikor a rossz álom nem akart szűnni, s amikor a békeszerződések a határokat véglegesítették, a középosztály elindult, hogy régi gazdájánál a magyar államnál jelentkezék. Volt ebben hűség, volt ebben kényszer, de mindenesetre a középosztály lényege mutatkozott meg ebben: összezsugorodott létalapját, a megcsonkított magyar államot kereste, amikor expatriált. Mást alig tehetett. Később már a csehek idegenből hazahívott hivatalnokai özönlöttek egyre tömegesebben a Morván túlról és szorították kifelé a magyar hivatalnok-középosztályt. Ez hát hatalmas tömegekben indult el Csonka-Magyarország felé. Magyarország elveszítette területe 65%-át, népessége 75%-át, de hivatalnokai hazatódultak s a csonka országbank háborúelőtti hivatalnoki rétege 90%-át kellett eltartani. A Felvidékről 1918-tól 1924-ig, az expatriálás éveiben, 130.000 ember ment a csonka hazába. Legnagyobb részük törvényhatósági és közszolgálati alkalmazott és vasutas. A szabadfoglalkozású középosztályiak száma elenyésző.

A társadalmak szerkezetét szokásos gúlához hasonlítani, ahol a zárókő a társadalom felső osztályait, a középső részek a középosztályt, az alsó rétegek pedig a munkásságot jelképezik. A magyar kisebbség, amikor kiszakadt a magyarságból, arra kényszerült, hogy mint kis piramis önálló életet éljen. De ez a piramis a kisebbségi lét elején, azonnal elveszíti felső rétegeit s a középső rétegei is mállanak és kihullanak a gúla rendszeréből. Ezek kihullását szinte robajszzerűen hallani lehetett: a kisebbség egész testét sajtósok járják át. A csonkaság érzete vesz rajta erőt, mint a betegnél, aki nem tudja megszokni, hogy végtagjait levágták. Vannak esetek, amikor a beteg beleőrül egy testrésze elvesztésébe. Ilyen volt a kisebbség társadalmi közérzete is az első időben. Még nem is olyan régen az egymilliós magyarság beletartozott a nemzet egész szervezetébe. Tudatát nem bántotta a csonkaság érzése. Legfeljebb a szociális alárendelődés izgatta egyes rétegeit. De most a kisebbségi helyzetben a nemzeti alárendelődés érzetét is el kellett viselnie. Az új állam a megmaradt középosztályi elemeket is nagyon megtizedelte. Sokan visszamentek a hivatalokba. Lojális polgárok lettek s a kenyérrel együtt elfogadták és szolgálták az új állameszmét. Voltak, akik felfedezték szláv származásukat és kegyesebb elbánást eszközöltek ki maguknak a hatalom részéről. A valaha északról délre származott szláv hivatalnokok, akik nevüket is megmagyarosították, most előszedték régi szláv nevüket. A középosztály lojális csoportja nem tudott még katakombákat sem építeni a magyarság felé. Tudata legrejtettebb zugaiba sem tudta elásni magyarsági érzését, földberejteni, mint kincset, kivárni a jobb napokat és a történelem fordulását.

Észbontó volt ez a helyzet. A felvidéki magyarság arra kényszerült, hogy önálló életre rendezkedjék be, viszont szerveit az önálló életre megcsonkították. Minden kisebbség helyzete tulajdonképp önálló létre ítéltés megfelelő szervek nélkül. A Csehszlovákiába szakított magyarság húsz esztendő alatt szakadatlan erőfeszítéseket tett, hogy megteremtse hiányzó szerveit. Voltak olyanok, amelyeket újra lehetett teremteni, amelyek kinőttek, mint valamely növény megtépett ága. De voltak olyanok is, amelyeket semmilyen erőfeszítéssel nem lehetett kialakítani s elvesztésük okán nem szűnt meg a megcsonkítottság érzése.

Elsősorban az intelligencia hiányát kellett valamiképp megoldani. A Felvidékről már a háború előtt a központba áramlott a magyarság szellemi ereje. A központ teremtette meg a hangulatokat és diktálta az egész országnak. A végtelen kevés hely kivételével valami jóságos kényelem uralkodott. A felvidéki magyar, amennyibe az országos dolgok érdekelték, kijárt a pesti gyorshoz esténként s az állomáson vette meg kedvenc lapját s hazafelé elolvasta kedvenc közírója vezércikkét és képviselője parlamenti felszólalását.

De most ki fogja megteremteni az eszméket és hangulatokat és ki és mi fogja majd körülhordozni a kisebbségben? Ki diktálja majd az egységes viselkedés módjait, ki fogja a kisebbségi sors hangulati tartalmait kifejezni? Hol vannak a gondolkodók és a politikusok? Hol vannak a művészek, akik művészetük eszközeivel és formáival az időbe és a történelembe beleírják a kisebbségi ember szörnyű helyzetét?

Ki végzi el ezeket a szerepeket?

Közösségi élet ezek nélkül teljesen lehetetlen!

E funkciók hiánya akkora volt, mint amilyen elementárisan jelentkezett utánuk a szükségérzet. A kisebbségi sorsban maradt középosztály hirtelen politikai kereteket

szervez, s ide próbálja menteni a kisebbségi politikai erejét. Gyorsan a meglévő erőkkel országos sajtót is teremtenek és ennek segítségével diktálják a viselkedés új formáit. Szerveztek számtalan kultúrakciót is. Folyóiratok, egyesületek születnek, megszűnnek és ismét születnek, hogy rövid lét után újra elszenderüljenek. Annyi folyóirat nem indult még sehol és nem mult ki az első számok után, mint a Felvidéken. A tegnap lázzal megszült eszme holnapra már végelgyengült. A hirtelen fordulatok s a rááktörő sebes események, gyors alkalmazkodást követeltek s a középosztály nem értette mindig ezeket a fordulatokat. Hagyományal, kultúrával és szakmai jártassággal rendelkező emberek kellettnek volna, még hozzá a javából és ilyenek alig maradtak a kisebbségi helyzetben. Az elhagyott komoly szerepekbe harmad- és negyedrangú erők léptek. A technikai készséggel rendelkező hivatalnoki típus az eszme- és gondolatteremtés szerepébe kényszeredett. Így lett a kontárság általános a kisebbségi életben. A kontárság szinten általános a kisebbségi életben. Mert ha elesik, vagy elpusztul egy hadsereg kipróbált vezérkara, akkor az alsóbb tiszti állományból pótolják a veszteséget. A képességek s szerepek szörnyű zürzavara támadt így a kisebbségi magyarság életében. Hosszú-hosszú ideig olyan volt az élet, hogy körülöttünk nyögtek a hegyek és nálunk csak kicsiny egerek születtek. A középosztály erővesztésével hirtelen felszökött az alsóbb rétegek középosztályt utánpótló kedve. Talán azért, mert megszűntek azok a szorítások, amelyekkel a középosztály a régi életben társadalmi helyzetére vigyázott s ellenőrizte az alsóbb osztályok kiválasztódását. Ez az utánpótló kedv azonban új utakon érvényesült. A középosztály kiesett gondtalan, urizáló helyzetéből, a nyugdíjak és havifizetések biztonságából és a népalji elemek tanítási kedve ezzel más utakra térült. A változás előtt leérettségizett a népfí s valamilyen hivatalban elhelyezkedett. De a változás után ez már nem biztosította a középosztályi életszínvonalat. Szabadpályára kellett hát mennie annak, aki emelkedni akart. Így érkezett be az első kisebbségi nemzedék s már más szemmel tekintett körül életében. Itt született, vagy ha nem, akkor itt élte fiatalsága legnagyobb részét a kisebbségi körülményekben. Az öregebbekben mindig gátlásokat ébresztett a szláv oldalon, ha a régi keretek nemzetiségi dolgait emlegették. A fiatalság azonban öntudattal fordult a hódítók felé. Nem érezte a mult gátlásait. A jelenre tekintett és az új környezetben akarta megtalálni a helyét. Ha a hódítók elvették a magyarlakta területeket, akkor vállalják azt is, hogy a magyarság itt élni akar és gátlások nélkül boldogulni ott, abban az életben, amelyet nem maga választott magának. Ez volt a fiatalok tudatának tengelye, ebből származott biztonságérzetük, amely nélkül lehetetlen volt élni. Az új fiatalság már nem volt csupán középosztályi elem. Mintha a csonkaságban élő kisebbség arra rendelte volna első legfiatalabb hajtását, hogy a legszükségesebb szervek pótléka legyen, az intelligencia, az eszmék és hangulatok teremtője és hordozója. A kisebbségi nemzedék az intelligencia szerepét teljesítette, még akkor is, ha szakművelődést folytatott. Kísérletet tett arra, hogy megteremtse a kisebbség szellemi létformáját. Amikor felcseperedett és körülnézett, akkor más rétegek hiányában, csak a népalji magyarságot látta maga körül. A magyarságot tehát a néppel azonosította és szemléletében a maga szerepét e rétegeknek rendelte alá. Az idősebb évjáratok régi hierarchikus magyarság-személetükből csak nehezen tudtak szabadulni. A fiatalság reálisan tekintett körül; illúziók nélkül, tisztán és bátran következtetett. Lehetségesnek tartotta, hogy a nemzeti

életet fel lehet a munkásságra, a parasztságra és a belőle rajzó és érte élő intelligenciára építeni. Már nem látta a magyar társadalom piramisának felső rétegeit, alig látta a felfelé néző középosztályt, csak az alsóbb rétegek voltak szeme előtt. Ez volt szülőanyja is nagyrészt, magyarságát és a magyarságot ezekkel azonosította. Nem ismert el más, szűkebb kategóriát a nemzet számára. Nem ismert osztályt, a tagolatlan magyar szemlélethez emelkedett fel. Az új állam nem adott lehetőséget arra, hogy hivatalonok-szervező középosztály alakuljon ki megfelelő mértékben. A csehek elnemzetlenítő iskolapolitikája folytán a magyar iskolák nem tudtak megfelelő módon kifejlődni és helyt adni a fiatal tanítói és tanári nemzedéknek. A vállalatoknál nem tudott elhelyezkedni a kisebbségi szakintelligencia. A magyarság anyagi erők hiányában nehezen tudott olyan vállalatokat teremteni, ahol a fiatal középosztály kenyeret találhatott volna. A szövetkezeti élet terén mégis van egy példa erre. Néhány vállalkozószellemű szervező 1925-ben nagyban vásárló és szövetkezeti központot létesített Galántán és bámulatos eredményeket ért el. 75 tag-szövetkezettel kezdtek és 1938-ig 210-re emelkedett a tagszövetkezetek száma. A központ sokmilliós forgalmat bonyolított le évente. Szövetkezeteket hívott életre, kultúrházakat épített, „Szövetkezeti Ujság” című lapját 41.100 példányban jelenteti meg és ingyen küldi szét. 50.000 szövetkezeti polgári tartozik a Hanza központ szervezetébe. A szövetkezeti mozgalom nem pusztul itt bele a nagykapitalista formákba, a paraszti érdekek védelmét látja el. A szövetkezeti központ szakemberei egyre-másra szervezték meg a mezőgazdasági értékesítés ágait. Legsummásabban úgy fejezhetnők ki jelentőségét, hogy a kisebbségi magyar paraszt tevékenysége sugarát messze kiterjesztette az ország határain túlra. Alakítgatta a szervező középosztály új és értékes típusát. A kisebbségi élet olyan csodájának és eredményének számított ez, mit az újvári példa a gyümölcsészet terén.

A kisebbségi életben minden nagyobb eredmény egy-egy város nevéhez fűződött. Újvár új paraszti kultúrát mutatott. Galánta felől a gazdasági szervező szakintelligencia ereje sugárzott. És Éva felől is fénylett valami tündöklő csík. Ez a kis garamparti város, távol a nagy kultúrközpontoktól csodálatos eredményeket produkált kulturális téren. A SZMKE (Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület) helyi szervezetében európai kultúr színvonal uralkodott. A helyi kultúremlékek állandóan országos rendezésekkel lepték meg a magyarságot. Hatalmas népviseleti és népművészeti napokat rendeztek, majd pedig szabadtéri előadásokat Léva piacterén. Fenséges ünnepen érezte magát az ember a garamparti kis metropolisban, ha a rendezéseket végigszemlélte. Az utolsó években tízezres magyar tömegek vándoroltak a magyar városba s olyan volt ez, mintha a magyarság önmagát lelta volna meg. Alkalmas lett az öncélú életre. Bebizonyosodott, hogy nem lehet elpusztítani.

Nehéz volt a kisebbségi középosztály helyzete egy olyan állam keretében, ahol ezért és ezer erő tört arra, hogy a magyarság elért polgári színvonalát elapassza és a további fejlődés elég tágakat vessen. Az állam úgy hatott a fiatal magyar szellemiségre, mint valami lidércnyomás. A nyomasztó napokat szemlélve, a fiatal szellemiség nehézkesen tudott helyezkedni, igazodni úgy, hogy az apák politikai ellenállását se gyöngítse, a népi érdekek árulójává se váljék s ugyanakkor az államtól is kierőszakolja azokat a támogatásokat, amelyek a magyarság anyagi, vagy szellemi állományának gyarapításához szük-

ségesek voltak. Általában az állam sok problémát okozott a kisebbségi középosztálynak. Az államhoz való viszony minden gondolkodót izgatott a kisebbségi napok múlásában. Voltak esetek, amikor nem lehetett nyugodtan és világosan dönteni. A kisebbségi szellemiség nem akarta ugyanis, hogy csak magyar temetők térjenek vissza az anyatesthez, s ezért meg kellett keresni életfeltételeit az állam keretében is.

A magyarság látható integráción esett által s folyton egységesült. Rétegei közel kerültek egymáshoz és kiegyenlítődték. A Hodzával folytatott nemzetiségi tárgyalások hirtelen a felszabadulás legteljesebb örömében fejeződtek be. A kisebbségi magyarság egységes örömmel vett részt ebben a nagy műveletben. Szinte osztatlan népi közösségnek érezte magát, amikor hazatért. Nemcsak pártpolitikai egység volt ez. A magyarság alsó rétegeinek és a beletöredezett vagy tudatosan beléolvadt középosztálynak a közössége volt, a tulajdonképpeni „felvidéki egység”, a kisebbségi élet legnagyobb eredménye, több, mint pártpolitika, politikai párt által ki nem sajátítható valóság, program és példa a hazai környezetben. De nem olyan példa, amely itthon az anyaországban teljesen ismeretlen. Mert hisz éppen az utolsó évek során a felvidéki egység alulról való kiépítésénél sokszor hivatkoztunk az anyaországi népi mozgalmakra, a népért síró szociográfára, az intelligencia és a nép szövetségére, melyből új élet támad a magyar földön.

A SZEGÉNY-PARASZTSÁG, A MEZEI ÉS IPARI MUNKÁSSÁG

Be kell vallani, hogy teljesen összefolyik emlékeinkben ez a három réteg a kisebbségi szegénység osztatlan nyomorúságában. Ebben a helyzetben eltűntek a különbségek, melyek alapján pontosan körülhatárolhatók a szegény-parasztság, a mezei és ipari munkásság csoportjai. A Felvidéken, mely még csak egy emberöltő óta iparosodott hatalmasabban, nem alakult ki az ipari munkás tudatos proletár típusa. A munkásság nagy tömegei, a falusi szegénység és a városi szegénység életét éltek. A falvak népe ipari fellendülés idején városba költözött, válságos időkben pedig visszahúzódott a falvak világába. A szegény-parasztság nem tudott földjéből élni és éppen úgy vállalt napszámos munkát, mint a földmunkásság. Sok gyárban a környező falvak szegénységével együtt dolgoztak a törpegazdák és a szegényedő, egykor tehetősebb gazdák fiai is. Úgy vélem, erőszakolt lenne, ha a merev tipizálás módszerével a csoportok elkülönítésébe fognánk. Sok tulajdonságukat elméleti ismereteink közül kellene kölcsönvenni, ha a kisebbségi életben tiszta típusokat akarnánk felállítani. Pozsony kivételével alig éltek nagyobb munkástömegek Szlovákiában az ipari leépítések után. A három réteget a gazdasági élet romlása közvetlenül társadalomkívüli helyzetbe sodorta. S itt, mélyen az emberi megélhetés legalsóbb szintjei alatt összefolytak a szegénység tömegei. A társadalmi piramis alsó rétegeit a felülről lefelé ható nyomás csak kiszoríthatta a piramis testéből. A felsőbb rétegeknek még az volt a szerencséje, hogyha csúsztak is lefelé, egy időre még nem kellett elhagyniuk a gúla szerkezetét. A proletarizálódás során csak társadalmi helyzetüket változtatják a csoportok, nem csúsznak ki egészen a társadalomból.

A szegény-parasztság és a mezei munkásság életét a földosztás pecsételte meg. Nem részesedett benne ôs elvesztette rôgi munkaalkalmait is. A maradék-birtokok nem alkalmazták úgy, ahogy erre szüksége lett volna. A meghagyott birtokok a lehetőségig csökkentették a mozgó-tôke szerepét s ez elsôsorban a munkások számának megapasz-
tásában, elbocsátásukban jutott kifejezésre. A gyárak vagy csökkentették, vagy pedig egészen beszüntették termelésüket, vagy pedig racionalizálták azt. A munkásság mindenképpen az utcára került. A gazdasági életben mutatkozó legkisebb zavarok az alsó rétegeknél azonnal társadalmi bomlásokat és katasztrófákat idéztek fel. Ezek a rétegek reagáltak a legérzékenyebben a gazdasági élet válságaira.

S mi történt akkor, ha elvesztették helyüket a termelésben és leszorultak a társadalmi lét alapjairól? A felelet a merevségig egyszerű. Egyrészt újra szerettek volna felkerülni a társadalmi lét legalacsonyabb alapjaira. Ha ez nem sikerült, akkor fizikailag is tönkrementek, pusztultak és elpusztultak. Életükben a szociális nyomást a nemzetiségi nyomás is súlyosbította. A kisebbségi sors a népalji rétegeknél kétszeresen beteljesedett.

A kisebbségi népalji rétegek, miután otthon elveszítették megélhetésüket, amíg lehetett, a kivándorlásban kerestek menedéket. Roppant tömegek hagyták el a Felvidéket. Vonatszám ment a „munkaerôáru” a nyugati országokba a háború okozta munkaerôhiány pótlására. A hivatalos szociálpolitika felállította az az elméletet, hogy Szlovákia túlnépesedésben szenved s ennek a kivándorlás lehet legjobb orvoslása. A túlnépesedés azonban semmi más, mint az élethelehetősége csökkenése, s nem mentheti fel a kormányzatot a felelôsség alól Szlovákia gazdasági tönkretételéért.

Egész Szlovákiában a közigazgatás vette kezébe a kivándorlás irányítását. Annál buzgóbban tette ezt, mivel a városokban és falvakon nagy szociális és nemzetiségi nyugtalanságot hordoztak a nincstelenek éhes, de elszánt tömegei, akik nemrégén négy világtáj frontjairól jöttek haza a teljes kivetettségbé. Az új állam létére nem volt megnyugtató az éhes és elszánt szegény tömegek jelenléte. Intézkedni kellett gyorsan és sürgôsen. A kivándorlást szolgabírák szervezik meg, a járási hivatalok toborozzák a munkanélkülieket és irányítják ôket nyugat felé, szabadulnak a szociális és nemzetiségi gúnyagtól. Egynémelyik járási fônök nagy buzgalommal dolgozik, a kivándorlás érdekében igénybe veszi a reklámot és a sajtót is s a magyarság jótévôjeként menesztí a rajokat a hazai nincstelenségból idegen igába. „Elégedettek a Franciaországba vándorolt munkások” iratja az „Érsekújvár és Vidéke” című legnagyobb felvidéki hetilappal Sándor István, az érsekújvári járás fônöke. Alcímbe közölteti még, hogy „Hálálkodó levelet írnak az érsekújvári fiúk Sándor járási fônöknek, csak a paprika és az „Érsekújvár és Vidéke” hiányzik nekik az idegen világban.” Talán szabad azt az egyéni vallomást tennem, hogy borzongás fut végig rajtam, amikor ezt a megôrzött cikket visszateszem gyűjteményembe s az a meggyôzôdés alakul ki bennem, hogy ez az átlátszó brutalitás még arra sem méltó, hogy szociológiai ténynek tekintse az ember és úgy kezelje. Ez a cikk 1930-ból való. Ebben az esztendőben magam is nyugaton jártam, s a Pas-de Calais bányászainak életét, ezt a szörnyű poklot közélről szemléltem. Tagadhatatlanul volt színvonalbeli különbség a francia munkás s a középeurópai szegénység sorsa között, de ebben az esztendőben már nem volt paradicsom Franciaország. A magyar munkások párizsi közvetítô-hivatala már óvó figyelmeztetéseket küldött az érdeklôdôknek és otthonmaradásra intette ôket. S ennek az államilag szervezett

kivándoroltatási akciónak nemzetiségi vonatkozása még jobban fokozza megdöbbenésünket. Nem múlik el ez az érzésünk akkor sem, ha a kivándorlás statisztikai adatait vesszük elő. Az ember képtelen arra, hogy elvont mennyiségeknek tekintse a kivándorlók tömegeit. Az adatok számszerűsége hazai járómból idegen igába kényszerített sorsok fájdalmával melegedik át. A kivándorlás adatai a legvilágosabban és a legteljesebben szemléltetik Csehszlovákia nemzetiségi területeinek gyarmati sujtottságát. Nem veszünk elő adatokat a válságos évekből, csak a nyugodt, válságelőtti esztendőök kimutatásait soroljuk fel. 1925-től 1929-ig a kivándorlás így alakult Csehszlovákiában:

	Cseh- Morvasország és Szilézia	Szlovákia	Kárpát- alja
1925.....	10.742	10.217	930
1926.....	9.679	12.693	1318
1927.....	8.814	11.979	1873
1928.....	8.774	14.778	1923
1929.....	9.493	19.401	3822

A történelmi országok kivándorlásának folytonos csökkenésével Szlovákia és Kárpátalja kivándorlásának általános emelkedése áll szemben. 1929-ben a kivándorlók 8,5%-a csehországi, 10,4%-a morvaország- és sziléziai, 66%-a szlovákiai és 14,3%-a kárpátaljai. 1930 első negyedében 2865 egyén váltott útlevelet kivándorlási szándékkal. Ezek 4,5%-a volt csehországi, 11,6 morva-és sziléziai, 73,8 szlovákiai és 10%-a kárpátaljai. 1930-ban összesen 25.712 személy kapott kivándorlási célokra útlevelet. Ezekből csehországi 3881, morva 1612, sziléziai 831, szlovákiai 16.682 és kárpátaljai 2706. Amikor a kivándorlás adatai a köztársaság jubileumi évében nyilvánosságra kerültek, akkor a legnagyobb megdöbbenést és felháborodást váltotta ki a szlovákoknál, hogy kivándorlási veszteségeik túlhaladják a háborúelőtti éveket. Mennyit veszített a magyarság? Ezt aligha lehet pontossággal megállapítani, mert a statisztika a kivándorlókat csak területi megoszlásuk szerint mutatja. De ebből is világos az a szociális nyomás, amely Szlovákia népeire és így a magyarságra nehezedett. Az imperialista rendszerek különlegességei közé tartozik mindenesetre, hogy az imperialista országok kivándorlása csökken, s ezt az elnyomott területek kivándorlásának növekedési kíséri.

A kivándorlás igazi nagysága, illetőleg annak a szociális nyomásnak a nagysága, amelyet kifejez, akkor látszik tisztán, ha a kivándorlók számát az össznépeség számához viszonyítjuk. Az 1929-es adatok szerint Csehország 1 millió lakosára 225 kivándorló esik. Morvaországban és Sziléziában 558, *Szlovákiában és Kárpátalján már 3978! Ebben a vonatkozásban a szlovákiai és kárpátaljai kivándorlás tizenhét és félszerese a csehországinak. Ha a kivándorlás aránya a szociális nyomás arányát fejezi ki, akkor azt mondhatjuk, hogy a szlovákiai és kárpátaljai szegény rétegek tizenhétszer akkora szociális teher alatt éltek, mint a csehek alsó rétegei.*

A külföldre vándorlás teljesen megszűnt a gazdasági világválság éveiben. A kivándorlással párhuzamosan Szlovákia és Kárpátalja szegénysége a történelmi országok ma-

gasabb életszintje felé is egyre tömegesebben áramlott. Ennek az áramlásnak a mértékéről hiányos, de útbaigazító képet nyújt a két csehszlovák népszámlálás. Csehországban 1921-ben már 6135 magyar élt. 1930-ban számuk 8214-re emelkedett. Nagyobbára kisiparosok és munkások ezek, akik a cseh iparvidéken és a fővárosban telepedtek le. Kárpátalja népéből 1921-ben 10.505 élt Csehországban, tíz évvel később 16.269. A további évekről nincsenek adatok, mivel Csehszlovákiában a népszámlálást tízévenként tartották meg s a következő összeírást a köztársaság már nem élte meg.

Az új állam rendszere olyan volt, hogy a szociális nyomás szinte a földrajzi kiterjedés irányát követte. Nemzetiségi kiterjedés volt ez azonban. A szociális nyomás a nyugati részekben volt a legkisebb és kelet felé állandóan növekedett. Az adatok és jelenségek tömértelenségét lehet felhozni ennek igazolására. Elsősorban az átlagos munkabérek Csehországban sokkal nagyobbak voltak, mint Szlovákiában és Kárpátalján. A mezőgazdasági munkabér a harmincas években a férfiaknál naponta átlagosan 12.12 korona volt. A nőknél 9.09 korona. Morvaországban 11.73, illetőleg 8.86 korona. Szlovákiában 8.98, illetőleg 8.46, Kárpátalján 8.80, illetőleg 7.72 korona. A különbségek az ipari munkabéreknél még nagyobbak. Csehországban a férfiak átlag 22.51 koronát kerestek, a nők 11.50 koronát. Morvaországban 19.35, illetőleg 10.28, Szlovákiában 13.04, illetőleg 8.86, Kárpátalján 11.08, illetőleg 8.16 koronát. Az alacsonyabb munkabérekkel kapcsolatban meg kell említeni, hogy ugyanakkor a kereskedelmi árak Szlovákiában és Kárpátalján sokkal nagyobbak, mint a történelmi országokban. Csehországban a hús és zsír fogyasztása például 1922 és 1924 években 26,7 kg volt. Szlovákiában ennek a fele, Kárpátalján pedig ennek a negyede. *A szlovákiai gyáriparosok kimutatása szerint a Felvidéken 1908-ban egy lakos 160 kg kenyeret fogyasztott. 1927-28-ban a fejadag 112 kg volt. De 1933-éban már csak 100 kg. Szlovákia és Kárpátalja népe épp a felét fogyasztotta annak, amit a morvántúli országok boldog népe.* S ugyanez a helyzet az elhalálozás, a gyermekhalandóság és betegségek esetében is. A nyavalyák szintén kelet-nyugat irányban szedték áldozataikat. A betegségek is a csehek javára részrehajlók, a Felvidék népét jobban tizedelik, mintha a természetfeletti hatalmak is a csehek érdekében dolgoznának. A statisztikából például így tükrözik ez: 1920-ban Csehországban 1000 lakosra 17,73 elhalálozás esik, Szlovákiában 20,36, Kárpátalján 33,15. A következő években e számok így alakulnak: 1921-ben 15,94, 21,13, 27,70. 1922-ben 15,94, 20,65, 22,70. 1923-ban 13,97, 17,51, 20,47. Végül 1924-ben 14,27, 17,96, 20,69. A csecsemőhalandóság adatai ezt a képet mutatják: 1000 élve született csecsemő közül az első esztendőben elhalálozott Csehországban 1924-ben 139,9, Szlovákiában 161,3, Kárpátalján pedig 176,1 csecsemő. 1925-ben a számok így alakulnak: 134, 167,8 és 173,8. 1926-ban: 137,1, 180,1, 197,8. 1927-ben: 141,6, 177,6 és 201,5. Végül 1928-ban 128,0, 177,7 és 176,4. Az általános halandóság 1920-ban Kárpátalján 33 ezrelék volt, Szlovákiában 25, Morvaországban 18 és Csehország- és Morvaországban 14,2 ezrelék. 1927-ben Kárpátalján 18, Szlovákiában 18,5, Morvaországban 14,6, Csehországban pedig 15 ezrelék. 1933-ban az utolsó esztendőben, melyben statisztikai felvétel történt, Kárpátalján 18, Szlovákiában 14,8, Csehországban 13,5 és Morvaországban 12,5 ezrelék. A betegségek is ugyanezt az elosztást követik. A tüdővész, a tüdőgyulladás, de még a végelgyengülés is sokkal nagyobb a Felvidéken, mint a cseh tartományokban. A kisebb-

ségi sorsban élő embert harcos életében sokkal hamarabb hagyja el végső ereje, mint a hódítókat, akik az élet napos éltek.

Volt egy idő Szlovákiában, amikor a lapok és folyóiratok munkásleveleket közöltek. Divat volt ebben a formában feltárni a kisebbségi szegénység helyzetét. A harmincas évek első felében történt ez, akkor, amikor az alsó magyar rétegek sanyarú helyzete a Felvidéken felülmúlt minden fogalmat és mértéket. Így teljesedett ki a szociográfia. Egy csallóközi szegény paraszt írta az egyik folyóiratban, amint itt következik: „Mi csallóközi kisemberek pár hold földünk gyümölcsére vagyunk utalva, de már ezt se mondhatjuk sajátunknak, amióta az 1931. évben az előbbi évekkal szemben már 200%-os adóemelkedést látunk. 1200 négyszögöl után ugyanis egyenes állami adó 26 korona, forgalmi adó 5.20, jövedelmi 4.50, községi pót 6, ármentesítő 8.80, vagyis összesen 50.50 korona, 1200 négyszögöl után. Ehhez járul még külön adó a ház, a kert, a szekér, a szárnyasállat, a tehén után és annyi, hogy nevét sem ismerjük, csak fizessük.”

„Miután földünk kevés a megélhetéshez, más munkára is rá vagyunk utalva, így fuvarozást, gyalogmunkát, napszámot is vállalunk. Mindezek a munkák azonban csak nagy konkurrencián kaphatók meg, egykép azért, mert 50%-kal kisebb a forgalom a válság következtében, másrészt pedig az üzemekből kiszorított munkások képesek vagy kénytelenek pár koronáért dolgozni.”

„Ha kisebb egyéni birtokból haszonbérbe veszünk földet, magyar holdanként 4-5 métermázsza természetbeni búza, vagy annak tőzsdeszerű ára fejében, akkor kötelezőt adunk. Ha rossz a termés, akkor a kötelező alapján viszi a kis búvóhelyet, igavonót, mindent, amit csak talál a végrehajtó.”

„Adó, munkanélküliség, rossz termés sorvaszt minket, végrehajtó a sorsunk.”

Egy másik szegény paraszt így panaszolja az életét: „Jöhet már jó termés, rajunk már nem segít. A legnagyobb szorgalmunk mellett lerongyolódunk, apáink után örökölt holmi, kis ház, szekér, mind-mind sorján a bankok és uzsorások kezére kerül.”

Kissé tiborczos hangokat és ízeket érzek, amikor ezt olvasom:

„Annyira leapasszuk táplálkozásunk diétáit, hogy vérhas, spanyol jön ránk, tüdővész a nedves és rossz lakások miatt. Családjaink nem tudnak fejlődni, elcsenevésznednek, angolkór-féle nyavalya lepi meg gyermekinket. Nyavalyásan jönnek a világra, nyavalyát szíznak anyjuk emlőjéből és így pusztulnak el. Orvosról szó sem lehet, pláne nekünk. Betegpénztárnak sem vagyunk tagjai, országos szegényalapra igényt nem tarthatunk, így sok esetben orvosi segély nélkül kell a szegény parasztnak pusztulnia.”

Egy földmunkás írja Diószegről:

„Mi már úgy élünk, hogy krumplin kívül nem jut asztalunkra semmi sem. Egyik krumpli nyomja ki belőlünk a másikat.”

Horváth János magyar kigazda a Csiliz-közben létesített Millenium-nevű kolonista birtokon egy onnan elszökött telepestől átvette a földeket és sorsát így mondta el:

„Az agrárpárt közreműködésével kerültem ide, a helyemen volt kolonista megszökött. Alistálban laktam évtizedekig, onnét származtam ide. Volt odahaza 8 magyar hold szántóföldem, húszméteres cserepes épületem, nagy kertem és ehhez megfelelő jármű, apróállatok. Ezt mind eladtam, azt hittem, jómódú kigazda lehet belőlem. Itt vettem 32 hold földet, melyben van szántó, zsombik, káka, rét, sás, csinca, halastó, ördög, pokol

és cserepes csík. Csak a lakás összára 96.000 korona, melynek felét 48.000 koronát előre lefizettem. A másik 48.000 koronát tíz év után kell megfizetnem, vagyis akkorra ígértek nekem örökszerződést. 1928-ban jöttem ide onnan számítódik minden baj. A földek rosszul teremnek, terméketlenek, miután nem voltak hosszú ideig se trágyázva, se műtrágyázva, se kezelve valamiképpen. Eltelt három év, jön egy felhívás a földhivatali bank útján 1931-ben tavasszal. A felhívás szerint valamilyen genfi konferencia határozata a népszövetség jóváhagyásával a milleniumi földbirtokot tulajdonosának Friedländer román állampolgár, a régi tulajdonost ismeri el és ismerteti el Horváth János ottlévő telepítettel. A földhivatal tudomására adja nevezett Horváth Jánosnak, hogy 1932 január I-re ürítse ki úgy a földet, mint a lakást. Ez történt velem. Pöröltem a bankot, hogy visszakapjam, amit lefizettem. Az ügy elveszett. Pöröltem az agrárpártot, az ügy elveszett. Pöröltem a földhivatalt, ott is elveszett az ügyem. A lefizetett 48.000 korona négyévi hasznobérnek felel meg a bíróság ítélete szerint. Még 10.000 korona perköltséget is kellett fizetnem. Most már két utam van, vagy leszámolni az élettel, mert a családban béke nincs, vagy öreg, munkaképtelen létemre koldulni járni. Kaptam földet, de nem volt köszönet benne. Szegényebb vagyok, mint voltam. Tanulhatnak ilyen esetekből Szlovákia dolgozó parasztjai, hogyan csalta a köztársasági című földművespárt a földet igénylő népet.”

Az ipari munkások közül a fiatalabbja a tollforgató, a fő levelező. Bőbeszédűek kissé, nincs mindig reális szemléletük és a való helyzetjelentést elnyomja leveleikben a sok felvett jelszó és szólam. A gyárak fokozódó leállítása, a cseh munkások lehozása, a munkanélküli segélyek körüli igazságtalanságok és a betegsegélyző visszaélései foglalkoztatják őket a legtöbb esetben.

Egy pozsonyi tölténygyári munkás leveléből: „A morva munkásokkal nálunk úgy történt a dolog, hogy úgy 1929 februárjában a csehszlovák állam kezébe került a gyár részvényeinek többsége, azelőtt Róth és társaié volt. Egyszerre csak munkástranszportok jöttek a brünni fegyvergyárból, akiket kivettek Brünnben a munkából és áthelyezték a pozsonyi tölténygyárba. Azonnal szétosztották őket a különböző gépekhez, a szlovák, magyar és német munkások mellé, hogy begyakorolják őket a gépkezelésre. Jött a mester, ment minden munkáshoz: „Maga fogja betanítani ezt az embert, nagy rendelést kapunk, s ha ezek az emberek prakszist szereznek a gépkezelésben, akkor két- vagy három váltásban fogunk dolgozni.” Telt az idő, s egyszerre csak azt vettük észre, hogy amennyivel több a brünni, annyival kevesebb a pozsonyi munkás. Bemegyek kedden délután a munkába, akkor éppen a hegyező gépeknél dolgoztam, odaérek a géphez, már át vagyok öltözve a munkaruhába, amikor hozzám szól az üzemi tanács elnöke és azt mondja, Pásztor ne ijedj meg! Mondom - miért? Azt feleli, hogy el vagyok bocsájtva. Ez az a borzasztó? - feleltem neki. Azonnal beletörődtem az elbocsájtásba. Minek bosszankodjam, amikor nem segíthetek a dolgon.”

Különösen a Mátyusföldén és a Csallóközön volt nagy a magyar szegénység nyomorúsága. Itt hatalmas falvak alakultak, amelyek megálltak fejlődésükben. Nyomott volt a falvak világa. A kétségbeesett helyzetben a legkisebb szikra is óriási lángokat lobbantott. A szegénység a legellentétebb eszmék tájékán kereste boldogulását. Voltak sztrájkok, amelyek során 15-20.000 földmunkás is letette a munkát, s gyakran szóltak

a csendőrfegyverek és gyakran estek el szegények, amint ő mondták: „a harcban”. Valóban harc volt a magyar falvakon, csakhogy úgy harcoltak a szegénység tömegei, mint „négerek a sötét alagutakban”. Minden kósza hír és minden felelőtlenség felültethette őket jóhiszeműségükben. Valóban harcosok voltak ők, a szó legszebb értelmében, eszmések és kitartók, csakhogy belefáradtak a hosszú küzdelembe. Ez a szegénység felsorakozott a szélső baloldali pártok táborában is, de már az első években elhagyta azt. A második internacionáléból kivált kommunista szervezetek ugyanis a cseh sovinizmus vonalára tolódtak az új állam védelmében. A kommunista szekciók 1921 májusában Túrócszentmártonban ezt a határozatot hozták a nemzetiségi kérdésben: „A szlovák, magyar, ukrán és német szekciók kiküldöttei ünnepélyesen kijelentik, hogy energikusan lépnek fel a Horthy-ágensek minden felforgató törekvéseivel szemben. Hogyha megtámadja Horthy Szlovenszkrét, az összes szervezetek proletársága közös védelmi frontban egyesül a cseh hadsereggel.”

Erre a magyar szegénység elhagyja a pártot. Átmenetileg a földmunkásoknál és szegény parasztoknál a cseh agrárok, az ipari munkásságnál pedig a szociáldemokraták érnek el sikereket. A szegénység itt is csalatkozik, s ekkor a Magyar Nemzeti Párt fogadja be tömegeit. A gazdasági válság ismét a szélsőségek felé sodorja őket, de a kisebbségi élet vége felé ismét a magyar pártok urai a helyzetnek.

A szegénység állandóan kereste azt a hatalmat, amely felemeli mélységes életéből. Szörnyű szétszóródáson, alakuláson ment keresztül a kisebbségi helyzetben. A falvak életformájából a városba, a magyar világból idegenbe sodródott, hazajött, vagy gyökeret vert ott és felstízvódott, vagy pedig elkallódott, elpusztult, tönkrement. Volt egy olyan réteg, amely szédületes életútján meghatározhatatlan típussá változott. Volt földmunkás, a városokban ipari munkás, kifutó, rikkancs, szociáldemokrata, kommunista, „disszidens pártütő”, mert nem bírta a hozzá nem tartozó politikai vezetést, belépett a magyar pártokba s ha nem érezte jól magát, kilépett és az Isten tudja, hová csatlakozott. Helyét kereste. Nem tudott megállapodni sehol. A társadalom egyetlen szála sem kötötte valamiféle állandóbb helyzethez. Ez a sehová nem tartozás, ez az állandó hánykódás, nyugtalanságot és a harc kívánását oltotta bele. Lelki alkata már úgy kívánta a harcot, mint a hasis élvezője az új és új narkotikumot. Ezek az emberek képesek voltak arra, hogy éjjente bejárják a Csallóköz falvait és vigyék falutól-faluig az „eszmét”. Mindezt a „Harc” nevében, a láthatatlan nagy nemtő parancsára, társadalmi nyugtalanságuk és nyugtalan szívük diktandójára. Ott voltak tüntetéseken és népgyűléseken és őt tartották hátukat a rendőrök gummibotjai és a csendőrök kardlapjai és puskatusa alá. A sortüzek kapcsán is ezek az eszmés és harcos emberek estek el. Ha hírért vették, hogy valahol melegebb politikai csetepaté készül, felkerekedtek és mentek a „harc”-ba. Amikor kiűtött a spanyol polgárháború egyenként vagy tömegesen Spanyolországba mentek.

Talán ez a réteg számolt le a legkegyetlenebb következetességgel kisebbségi helyzetével. Teljesen kivonat gyökereit a hazai talajból, az otthoni világból. A hazai tájon üldözött volt, az élet nem marasztotta, hát önmagán hajtotta végre a maradni nem tudás, a szétszóródás szörnyű ítéletét.